

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ОУН

Зовнішня політика займає чільне місце в загальній стратегії будь-якого визвольного руху. Адже необхідною передумовою здобуття незалежності поневоленим народом є зміна міжнароднополітичної ситуації на сприятливу для реалізації його визвольних намагань. Це, у свою чергу, передбачає пошук та налагодження співпраці з іншими силами, зацікавленими у таких змінах, використання існуючої міжнародної кон'юнктури у своїх інтересах. Зовнішньополітичні орієнтири часто мають вирішальний вплив на форми й методи діяльності. Відсутність у визвольного руху чіткої концепції власної зовнішньої політики може призвести до використання його сильнішими союзниками як власної агентури, а отже, і до компрометації самої ідеології цього руху. Тому аналіз основних засад зовнішньої політики Організації Українських Націоналістів, що понад чверть століття очолювала український визвольний рух, є вкрай важливим для розуміння її стратегії й тактики.

За час активної збройної боротьби зовнішньополітична концепція ОУН розвивалася, трансформувалася. Не слід забувати, що мова йде про хоч короткий, проте надзвичайно насичений подіями період історії, коли становище на міжнародній арені зазнало докорінних змін. Гнучкість і вміння швидко реагувати на нові умови були необхідні для ОУН, яка ставила собі за завдання не просто втриматися на плаву, а й бути авангардом захисту національних інтересів. Поруч з тим зовнішньополітична концепція цієї організації містила певні стрижневі засади, дотримання яких убезпечувало її від того, щоб стати розмінною монетою у міжнародній грі. Саме ці принципи ми спробуємо відобразити у нашому дослідженні, простежити їх у політиці ОУН протягом 1930–50-х рр., коли організація та очолюваний нею український визвольний рух активно протистояли чужоземними окупантам.

Першим принципом було розуміння ключової ролі вирішення українського питання у становленні стабільної міжнародної системи; другим – націоналістичне кредо опори на власні сили. І, врешті, третій, найважливіший принцип полягав у намаганні стати суб'єктом міжнародної політики, незалежним чинником її формування. Ці принципи тісно переплетені між собою, взаємодоповнюють один одного, через те їх виокремлення має дещо штучний характер; проте воно дозволить краще проаналізувати основу зовнішньополітичної концепції ОУН. Викладені засади знайшли своє відображення у всіх програмних документах ОУН, їх розвиток можна прослідкувати від постанов Першого

Конгресу Українських Націоналістів 1929 р. до напрямних політики кінця 1940-х – початку 1950-х рр.

Головним джерелом формулювання засад зовнішньополітичної концепції ОУН був аналіз помилок українського національного руху попередніх часів, особливо доби визвольних змагань 1917–1920 рр. Зовнішня політика Центральної ради, Гетьманату, Директорії стала доброю школою для наступного покоління борців за незалежність України. Адже тоді було втрачено унікальні можливості для державотворення: ситуація кінця Першої світової війни, коли розвалювалися імперії, як ніяка інша сприяла успіхові національно-визвольної боротьби. Доказом цього є поява на уламках Російської та Австро-Угорської імперій цілого ряду незалежних держав у Центрально-Східній Європі. Українські діячі знехтували принципом опори на власні сили, а невдалий пошук зовнішніх союзників черговий раз перетворив Україну на арену боротьби чужих інтересів. Так само важко тогочасним політикам давалися спроби вивести українську державу на світову арену окремим суб'єктом міжнародного життя: тривале зволікання із проголошенням незалежності призвели до того, що найбільш відповідний для цього момент було упущено, а запізнений Четвертий універсал уже не відіграв тієї ролі, яку міг виконати навіть за півроку до того.

У формулюванні власної зовнішньополітичної концепції Провід ОУН виходив із того, що вирішення українського питання не є справою польською, російською чи якогось іншого окупанта українських земель. Воно має загальноєвропейське значення і буде вирішальним чинником у становленні в Європі стабільної міжнародноправової системи. Керівництво українського визвольного руху дотримувалося цієї засади як у міжвоєнний період, так і в роки Другої світової війни. Євген Коновалець зазначав в одному зі своїх листів: “Українські націоналісти є переконані, що самостійна і вільна українська держава стане важливим і корисним чинником у збереженні політичної рівноваги у Східній Європі, як також корисним чинником у культурному й економічному розвитку всієї Європи”¹. Цю ж думку доводив у своєму виступі 24.05.1935 р. в Лондоні в „Асоціації Близького та Середнього Сходу” (“Near and Middle East Association”) представник ОУН у Великобританії Євген Ляхович. Він, зокрема, наголошував, що тільки відновлення самостійної української держави послабило б надзвичайно напружену ситуацію у Східній Європі².

¹ Цит. за: Ляхович Є. Діяльність ОУН у Лондоні в 1933 – 1935 роках // Євген Коновалець і його доба. – Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 916.

² Там само. – С. 918.

Початок Другої світової війни означав радикальну перебудову тогочасної міжнародноправової системи. Роль творця нового європейського порядку перебрала на себе Німеччина, тому Провід ОУН у своєму меморандумі до уряду цієї держави зазначає: “Новий європейський порядок без самостійної національної української держави є немислимим”³. Розглядаючи можливі варіанти вирішення українського питання за участю німецької сторони, керівники ОУН наголошували на тому, що воно не повинно мати нічого спільного зі словацькою чи хорватською державами, що мають обмежений суверенітет і перебувають під жорстким німецьким протекторатом. Українська проблема вимагає принципово іншого вирішення – утворення міцної незалежної держави, рівноправного союзника Німеччини. Ця проблема “має набагато більше значення тому, що шляхом її вирішення будуть здійснені корінні зміни у політичній та економічній структурі європейського континенту і підняті питання міжконтинентального значення”⁴.

Ключова роль українського питання передбачала участь у його вирішенні різних чинників – як зацікавлених у закріпленні існуючої міжнароднополітичної ситуації, так і тих, хто прагнув її змінити. Проте це було можливо тільки за наявності у керівництва українського визвольного руху власного бачення побудови нової міжнародної системи. У роботі невідомого автора “Зовнішня політика українського націоналізму” зазначалося: “Виходячи з погляду, що Україна найбільше покликана до найкращої розв’язки питань Сходу Європи, вона мусить мати свою ідею і план перебудови цього величезного терену, який був би більш життєздатний і органічний, ніж його сучасний стан”⁵. Такою ідеєю стало висунуте ОУН гасло: “Воля народам! Воля людині!” – та базована на ньому ідея перебудови міжнародного устрою на засаді національного самовизначення. “Україна мусить створити на Сході Європи свій стиль і свої форми експансії, що виходитимуть із засади свободи націй. Тоді Україна займе належне їй місце серед інших народів світу”⁶. У меморандумі керівництву Третього рейху в 1941 р. українські націоналісти наголошували: “Військова окупація не може триматися довгий час у Східній Європі. Тільки новий державний лад, збудований за національним принципом, може забезпечити там здоровий розвиток. Тільки самостійна Українська держава могла б зберігати такий новий лад”⁷.

³ Косик В. *Україна і Німеччина в Другій світовій війні*. – Париж – Нью-Йорк – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1994. – С. 63.

⁴ Там само. – С. 70.

⁵ *Науково-довідкова бібліотека Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі – НДБ ЦДАВО України)*. – С13-78.

⁶ Там само.

⁷ Косик В. *Україна і Німеччина в Другій світовій війні...* – С. 67.

Отже, розроблена ідеологами ОУН концепція Української Національної Революції як шляху до здобуття української державності розглядалася також як засіб перетворення існуючої міжнародної системи, яка обмежує права інших поневолених народів. Петро Федун-“Полтава”, доводячи європейське значення революційної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу, писав: “Здійснення ідеї УССД означає цілковите зруйнування на Сході Європи того політичного укладу, який існує тут упродовж кількох сторіч, і побудову нового справедливого ладу, опертого на принцип самовизначення народів. Якщо революція завжди характеризується тим, що вона докорінно руйнує старий політичний або суспільний лад (часто також і політичний і суспільний), то ідея УССД, яка являється саме пляном знищення старого, реакційного політичного укладу на Сході Європи, яка з’являється саме пляном нового політичного порядку в цій частині Європи, оперта єдино на справедливий, прогресивний принцип самовизначення народів, – є суто революційна ідея”⁸.

Побудова нової міжнародної системи вважалася необхідною також для забезпечення подальшого суверенного існування Української держави, щоб після здобуття незалежності вона не перетворилася на сателіта чужої імперії. Іван Мітрінга писав з цього приводу: “Ми знаємо, що не тільки держави треба українському народові, але й потрібно йому не менше такого укладу сил в Європі та Азії, щоб ця держава могла вповні суверенно існувати. І ми об’єктивно в повставших умовах, маємо завдання в огні нашої боротьби з Москвою творити цей уклад сил в першій мірі на терені нашої боротьби”⁹. На думку діячів українського визвольного руху, саме система незалежних національних держав, без домінування однієї країни над іншою, була б найкращою основою для розвитку незалежної Української держави. Осип Дяків-“Горновий”, обґрунтовуючи ідеологічні засади Української Повстанської Армії, писав: “УПА вважає, що тільки система вільних національних держав гарантує повний всебічний розвиток окремих народів, що тільки така система забезпечує від поневолення однієї нації другою, або жмількою найбільших і найсильніших націй всіх середніх і малих націй, що тільки вона створює можливості для справжньої співпраці між народами в політичній, економічній і культурній площині, що тільки вона ліквідує небезпеку війн і створює ґрунт для тривалого миру і справжньої дружби між народами. Лиш при такій системі повного свого розвитку може

⁸ Полтава П. *Елементи революційности українського націоналізму* // Полтава П. *Збірник підпільних писань*. – Мюнхен: *До Зброї*, 1959. – С. 143.

⁹ Мітрінга І. *Боротьба за новий лад у світі і проблема державного визволення України*. – Б.м.р.в. // *НДБ ЦДАВО України*. – СІМ-67. – С. 14.

досягти і українська нація. УПА вважає, що визнання за кожною нацією священного її права на власну державу на її етнографічній території є не тільки передумовою спільної боротьби і перемоги народів, поневолених чи загрожених сталінським імперіалізмом у сучасному, а й основою для найширшої співпраці в майбутньому”¹⁰.

Інший принцип зовнішньої політики ОУН – опора на власні сили – був визначальним не тільки для міжнародної, але й для всієї діяльності українських націоналістів загалом. Саме він був стрижнем ідеології ОУН, на ньому базувалася система цінностей націоналістичного руху, зокрема виховання нових членів організації. В основу цього принципу ліг волюнтаризм. Так, у своїй ідеології та діяльності оунівці надавали перевагу не раціональній оцінці існуючої ситуації, а бажанню, волі її змінити. Така позиція витворилась, у першу чергу, під впливом ситуації, у якій опинився український народ після визвольних змагань 1917–1920 рр. З раціоналістичного погляду, боротьба народу, поділеного між чотирма окупантами, приречена на поразку і жодна політична сила не має права піднімати свій народ на цю боротьбу. З волюнтаристського ж погляду, виходом із такого становища має бути плекання та накопичення народної енергії і застосування її як головного засобу у вирішенні життєво важливих для народу питань. Щоб брати участь у зміні міжнародної ситуації, український визвольний рух мав стати чинником формування цієї ситуації, а отже, повинен був спочатку досягти рівня інших сил, причетних до цього. Безперечно, жодна з них не була захищена у появі нового фактора впливу, тому нічого було сподіватися на підтримку зовнішніх чинників, можна було лише використати їх протистояння. З огляду на це у “Декларації Проводу Українських Націоналістів” (листопад 1930 р.) зазначалося: “Український націоналізм в основу своєї визвольної політики поставив переконання, що всякі розрахунки на підтримку сторонніх чинників у нашій боротьбі проти окупантів не мають під собою ніяких підстав, коли ми самі не спроможемося досягти відповідного стану власної організованості та політичної відпорності, а сподівання використати допомогу одного окупанта проти другого [...] мають собою смертельну небезпеку для нашого визволення”¹¹.

У розпалі Другої світової війни, коли українські націоналісти чинили завзятий опір двом імперіалістичним силам, цей принцип набув ще більшої актуальності. “В основу нашої міжнародної боротьби, – писав у

¹⁰ Дяків-Горновий О. УПА – носій ідей визволення і дружби народів // Дяків-Горновий О. *Ідея і Чин. Повна збірка творів.* – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1968. – С. 100.

¹¹ Кенітій А. *Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929 – 1941).* – Київ, 1998. – С. 64.

1943 р. Мирослав Прокоп у своїй статті “До основ нашої міжнародної тактики”, – кладемо Українську Самостійну Соборну Державу, а як засіб досягнення цієї мети визначуємо власні сили українського народу”¹².

Опора на власні сили передбачала їх постійний розвиток і зміцнення, щоб у потрібний момент на них можна було покластися. Керівники українського визвольного руху чітко усвідомлювали нерозривний зв'язок між внутрішніми силами народу та його зовнішньополітичними спроможностями. Тому протягом міжвоєнного періоду свою увагу ОУН зосередила передусім на розбудові власної мережі, чисельному та якісному зростанні організації. Щодо співпраці з Великобританією Євген Коновалець у листі до тамтешнього представника ОУН писав: “...Англія серйозно зацікавиться українською проблемою, а зокрема нашою Організацією тільки тоді, коли ця організація на самих українських землях являтиме справжній фактор сили”¹³.

За доволі короткий період (1929–1939 рр.) кількісний склад організації значно зріс, її мережа охопила всю Західну Україну. У підготовці членів ОУН найбільше уваги приділялося саме військовій справі. У постановах Першого Конгресу Українських Націоналістів (1929 р.) зазначалося: “Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний народ, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави”¹⁴. Військова політика стала пріоритетною галуззю у діяльності ОУН міжвоєнного періоду: проводилися численні військові вишколи, в суспільстві, особливо серед молоді, плекався дух мілітаризму. Накопичений за цей час потенціал сприяв тому, що за роки Другої світової війни ОУН суттєво збільшила як територію своєї діяльності, так і свою чисельність, розбудувала військову структуру, що стала загальнонародною армією.

Принцип орієнтації на власні сили поєднувався з тезою про можливість використання сторонніх сил. “Українська зовнішня політика, – говорилося у постановах Першого Конгресу Українських Націоналістів, – здійснюватиме свої завдання шляхом союзних зв'язань із тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівно ж шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для

¹² Садовий В. До основ нашої міжнародної тактики // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто – Львів, 1995. – Т. 24: Ідея і Чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946. – С. 100.

¹³ Лист до Є. Ляховича. 2 травня 1935 р. // Євген Коновалець та його доба. – С. 924.

¹⁴ ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929 – 1955. – Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. – С. 13.

осягнення суб'єктивної ролі України в міжнародній політиці"¹⁵. Протягом міжвоєнного періоду ОУН опиралася на Німеччину, Литву і навіть Японію як ворожі до Польщі та СРСР держави. Співпрацюючи з ними, ОУН намагалася вирішити цілком конкретні завдання. Йшлося, насамперед, про фахову підготовку власних збройних сил. Тут ОУН не могла розраховувати на підтримку ні від держав-окупантів, ні від держав-переможниць, які визначали міжнародну систему після Першої світової війни і були зацікавлені в її збереженні. Саме тому українські націоналісти в міжвоєнний період орієнтувалися передусім на держави, що домагалися ревізії міжнародних договорів. У рефераті про українську зовнішню політику, виголошеному на установчому конгресі ОУН 1929 року, з цього приводу зазначалося: "Виходячи із повоєнного укладу європейської політики бачимо в цьому укладі дві протилежні сили, які борються о суперматію, щоб так висловити версальських побідників і побіджених. Визвольні тенденції побідженої частини Європи, які з часта сплітаються з протилежностями в таборі самих побідників витворюють у Європі силу потенціальну для цього здібну, щоби французький уклад Європи перемінити. Наше місце є по боці "системи побіджених" і наша політика тісно зв'язується з так званими тенденціями "ревізіонізму"^{15a}. У свою чергу, держави, зацікавлені в перегляді міжнародної системи, йшли на співпрацю з ОУН, вбачаючи в ній потужну силу, здатну у потрібний момент виступити чинником, що розхитає цю систему.

Виходячи з принципу опори на власні сили, ОУН ніколи не зосереджувалася на співпраці з однією державою чи групою держав. Уважалося, що така прив'язаність до конкретного зовнішнього чинника дасть йому можливість використовувати ОУН у власних цілях. Зважаючи на це, Євген Коновалець застерігав: "Виходячи з заложення, що теперішній стан в Європі й узагалі теперішній розвиток подій не є чимось дуже стабільним, ми в нашій міжнародній діяльності не повинні допустити до того, щоб нас використовувано як знаряддя одної великодержави проти другої. Справа в тому, що фронти в міжнародній політиці ще не визначилися так, щоб ми вже сьогодні могли прийняти рішення, що мовляв стаємо й в'яжемо долю нашої Організації з одною групою держав"¹⁶.

У 1934 р., після підписання німецько-польської угоди, яка суперечила інтересам ОУН, голова Проводу ОУН Євген Коновалець намагався встановити контакт із Великобританією. У листі до керівництва цієї держави він зазначав, що хоч ворогом номер один для українців є Ро-

¹⁵ *ОУН у світлі постанов...* – С. 12.

^{15a} *Centrální státní ústřední archiv České republiky v Praze. – Fond Rueso. – Karton 9.*

¹⁶ *Лист до Є. Ляховича. 2 травня 1935 р. // Євген Коновалець та його доба...* – С. 924.

сія, проте українські націоналісти будуть “поборювати всіма силами самовільні спроби всіх інших інтєрвєнтів вирішувати справи Східної Європи проти волі українського народу або без порозуміння з ним, у свідомості, що кожна така розв’язка допровадила б лише до нових поділів і поневолення України, а не до її визволення”¹⁷.

Аналогічних засад дотримувалися діячі ОУН і в післявоєнний час. У “Декларації Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни у Європі” говорилося: “Бездержавному народові в боротьбі за волю можна, а часто і треба мати союзників, але ніколи – імперіалістичних опікунів. Політична група, яка узалежнює свою визвольну тактику від політики чужої держави, стає шкідливою для національно-визвольної справи”¹⁸.

Утримувати рівновагу між орієнтацією на власні та залученням сторонніх сил було нелегко. Особливо помітні хитання у відносинах ОУН із Німеччиною напередодні Другої світової війни. У 1930-ті роки ця держава чи не найбільше була зацікавлена в перегляді затвердженої у Версалі міжнародної системи. З цією метою німецьке керівництво вдавалося до загравання з політичними колами інших націй, не задоволених новим політичним порядком, у тому числі й українською. Прихильниками чітко вираженої прони́мецької орієнтації були старші члени Організації Українських Націоналістів, колишні вояки УГА та армії УНР, які згодом стали основою ОУН(м). На їх думку, союзна німецька армія була запорукою здобуття української державності. Молоде ж покоління націоналістів шукало інших варіантів зовнішньополітичної стратегії, вважаючи, що прив’язаність до котроїсь із потужних зовнішніх сил може згубити визвольний рух.

Розбіжність у поглядах на використання зовнішньої допомоги поряд з іншими причинами призвела в 1940 р. до розколу ОУН на дві організації. Дмитро Мирон, один із провідних ідеологів посталої тоді ОУН-революційної, писав: “Чекати на акцію сторонніх чинників і під їх похід проти Совітів – це узалежнювати себе від їхньої волі. Серед українців творити віру в непевну та змінну допомогу сторонніх сил і підривати віру у власні сили і революційну боротьбу є злочином”¹⁹. Цей курс було затверджено на Другому великому зборі ОУН(б), який відбувся у квітні 1941 р. У його постановах стверджувалося: “Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Суверенну Соборну Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східної Європи та Азії, за новий справедливий лад на руїнах московської

¹⁷ Ляхович С. *Діяльність ОУН у Лондоні в 1933 – 1935 роках...* – С. 915.

¹⁸ *ОУН в світлі постанов...* – С. 122-123.

¹⁹ Максим Орлик [Дмитро Мирон] *Ідея і Чин України. Нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму.* – Київ, 2001. – С. 203.

імперії СРСР. Організація Українських Націоналістів продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за визволення Українського Народу без огляду на всі територіяльно-політичні зміни, які зайшли б на терені Східної Європи”²⁰. Таким чином, бандерівці задекларували незалежність своєї політики від дій німецького уряду.

Орієнтація на Німеччину у Другій світовій війні скомпрометувала інше відгалуження колись єдиної організації – ОУН(м). Мельниківці не отримали широкої підтримки населення, і з кінцем німецької окупації їхня діяльність на українських землях припинилася. Натомість бандерівцям їхня принципова позиція дозволила продовжити боротьбу з новим окупантом.

У 1944 р., напередодні другої більшовицької окупації, стратегія і тактика подальшої боротьби розглядалися на Великому зборі Української Головної Визвольної Ради. Серед обговорюваних питань одним із головних була орієнтація українського визвольного руху у нових обставинах. Практично всі учасники дискусії висловилися за те, щоб і надалі опиратися на власне український потенціал. Іван Гринох, зокрема, зазначив: “Головною має бути орієнтація на сили народу. Залежно від їх зростання міцнішим буде наше зовнішнє становище. З іншого боку слід не пасивно віднестися до зовнішньополітичної ситуації, використати її для зростання внутрішніх сил”²¹.

Із загостренням стосунків між колишніми союзниками СРСР та країнами Заходу, що відбулося відразу після завершення війни, український визвольний рух знову опинився у ситуації, схожій на передвоєнну. На світовій арені поступово формувався військово-політичний блок противників СРСР, головного ворога українських націоналістів. Цей блок був зацікавлений у використанні українського визвольного руху як одного з чинників своєї політики щодо Радянського Союзу. Тому українські націоналісти знову змушені були вирішувати питання співвідношення у своїй стратегії принципів опори на власні сили та використання зовнішніх чинників. Досвід відносин із Німеччиною допоміг ОУН швидко й безболісно сформулювати свою позицію в наростаючому конфлікті. Її чітко виклав один із провідних ідеологів організації Петро Федун-“Полтава”:

1. Не дати себе обманути будь-якій імперіалістичній пропаганді, зокрема пропаганді московсько-більшовицьких окупантів; мати і зберегти власний, незалежний погляд на теперішні міжнародні відносини, у своїй зовнішній політиці завжди виходити зі справедливих визвольних прагнень українського та інших підрадянських народів;

²⁰ ОУН в світлі постанов... – С. 31.

²¹ *Большое собрание УГВР // Летопись Української Повстанської Армії. – Торонто – Львів, 2001. – Т. 26: Українська Головна Визвольна Рада. Книга четверта. – С. 472.*

2. Не перетворитися на сліпе знаряддя імперіалістичної політики будь-якого з конкуруючих блоків, не дозволити зробити з себе постачальника гарматного м'яса та дешевої робочої сили в ім'я перемоги будь-якого імперіалізму;

3. Як дотепер, так і в майбутньому зберігати незалежний характер української визвольної політики та її підметність;

4. Продовжувати активну боротьбу за збереження та подальше зміцнення власних визвольних сил як єдиної гарантії перемоги у визвольній боротьбі, як основи української визвольної політики²².

Дотримання принципу орієнтації на власні сили сприяло тому, що ОУН продовжувала свою боротьбу із радянським тоталітаризмом ще більш як десять років після завершення Другої світової війни. Незважаючи на це, західні країни так і не наважилися на збройний конфлікт із СРСР.

Безпосередньо пов'язаним із принципом опори на власні сили є наступна засада зовнішньої політики ОУН – прагнення відігравати роль суб'єкта міжнародного життя, незалежного чинника його формування. Один із провідних ідеологів ОУН Степан Ленкавський писав у 1931 р., що головним завданням керівництва українського визвольного руху є “так провадити справу, щоби в тій війні ми не були об'єктом, як в 1914 р. і в цілій світовій війні, і примусити всіх рахуватися з нами як з незалежним вирішальним чинником у східно- та загальноєвропейських справах”²³.

Єдиним можливим шляхом реалізації цієї засади у становищі, у якому опинився український визвольний рух, була тактика доконаних фактів, оперта на власні сили. Тому найкращою нагодою для виходу українського визвольного руху на світову арену як незалежного чинника міжнародного життя вважалася війна – час, коли ламалися основи попереднього міжнародного устрою, де не було місця для України, коли закладалося підґрунтя нового ладу. Ще задовго до початку Другої світової війни, у 1929 р., українські націоналісти стверджували, що найбільш сприятливою для реалізації визвольних змагань українців буде ситуація, коли революція збагатиметься з новою війною світового масштабу. “Тільки світова війна в означеному попередньому укладі, – зазначалося в рефераті про зовнішню політику націоналістичного руху, – витворює для нас ситуацію, де з'являються можливості силово-політичного переоформлення Європи в Росії і, отже, обох тих чинників, які є

²² Полтава П. Підготовка Третьої світової війни та завдання українського народу // *Літопис Української Повстанської Армії*. – Торонто – Львів, 1994. – Т. 10: *Українська Головна Визвольна Рада. Книга третя, 1949 – 1952*. – С. 370-371.

²³ Ленкавський С. *Український націоналізм. Твори*. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. – Т. 1. – С. 232.

нині на заваді для цього, щоби створити українську державність в повноті її територіальних, автаркійних і націоналістичних постулатів”²⁴. Подальше загостренням міжнародних відносин та назрівання відкритого воєнного конфлікту вимагало від українського визвольного руху готовності до адекватних дій. “На наших очах, – писав Іван Мітрінга на початку Другої світової війни, – валиться старий світовий уклад сил, в якому для нас не було місця. Правда, з самого факту, що валиться старий світовий уклад сил, зовсім не значить, що новий мусить без нього зложитися корисно для нас. Але саме в отой час ми маємо нагоду виступити краще, чим коли-небудь, як творець своєї власної долі, як співтворець такого світово-політичного укладу, що в йому було б місце й запорука нашого суверенного існування і розвою”²⁵. На думку Мирослава Прокопа, війна створює унікальні можливості для поневоленого народу, адже тоді вирівнюється диспропорція між його силами й силами імперіалістичних держав, виснаженими внаслідок конфлікту. Крім того, визвольні рухи можуть стати вигідними союзниками для інших держав, утягнутих у збройний конфлікт, чим також можна ефективно скористатися у власних інтересах²⁶.

З таких позицій ОУН розглядала перспективи загострення “холодної війни” та переростання її у третю світову війну. “В можливій війні західних альянтів проти СРСР ми заінтересовані остільки, оскільки вона несе ще один шанс поневоленим народам визволитися від всякого імперіалізму”²⁷. Війну оунівці розцінювали як слушну нагоду для реалізації своїх стратегічних завдань: “На випадок вибуху третьої світової війни або будь-якої іншої війни, що в ній братиме участь більшовицький СРСР, – писав Петро Федун, – історичне завдання українського народу полягатиме в тому, щоб використати таку війну для свого повного національно-державного й соціального визволення, для повалення московсько-більшовицького панування в Україні, а також у всьому СРСР”²⁸.

Отже, саме в умовах війни та зумовленої нею нестабільності український визвольний рух мав намір утвердитись як незалежний чинник міжнародного життя. Найбільш показовим прикладом обраної тактики є меморандум, який Провід ОУН(б) передав Рейхові вже наступного дня після вступу німецьких військ на українські землі. У документі, зокрема, наголошувалося на тому, що українці сповнені рішучості створити умови, які забезпечили б їм вільний розвиток у власній державі, і

²⁴ *Centralni státní ústředni archiv České Republiky v Praze. – Fond Rueso. – Karton 9.*

²⁵ *Mitrínka I. Боротьба за новий лад... – С. 13.*

²⁶ *Садовий В. До основ нашої міжнародної тактики... – С. 100-101.*

²⁷ *ОУН в світлі постанов... – С. 129.*

²⁸ *Полтава П. Підготовка Третьої світової війни... – С. 370.*

“з цією рішучістю повинна рахуватися кожна держава, яка, переслідуючи власні інтереси, хоче створити новий порядок на східноєвропейському просторі”²⁹. Проголошення Акту відновлення української державності 30 червня, діяльність похідних груп, перехід ОУН в антинімецьке підпілля, розбудова УПА показали, що це були не просто слова, а чітка позиція, що передбачала конкретні дії.

Аби протистояти могутнім імперіям, самих лише сил українського визвольного руху було замало. Сформувати нову міжнародну систему міг загальний протиімперський фронт поневолених народів. Тільки ставши його частиною, українці могли сподіватися на успіх у боротьбі за свою незалежність. “Створення такого фронту, – писав Іван Мітрінга, – дасть нам не тільки переможну зброю проти займанця, але й поставить нас у світі, як рівнорядний чинник у творенні нового світа, що встане на звалищах існуючого”³⁰.

Поневолені народи стали новим політичним фактором, здатним суттєво вплинути на міжнароднополітичне становище, яке склалося в Другій світовій війні. “Поневолені народи й їх визвольна війна – це один із найважливіших елементів розвою сучасної політичної ситуації, – говорилося в постановках III Надзвичайного великого збору ОУН в 1943 р. – Мілітарна перевага імперіялізмів у сучасний момент ще гальмує повний вияв сил поневолених народів. Але в міру поглиблення кризи війни міцніють сили поневолених народів і зближається момент національних і соціальних революцій, а поневолені народи стають новим вирішальним політичним чинником”³¹.

На думку діячів ОУН, роль поневолених народів не зменшилася й після завершення війни. Вона навіть зросла, оскільки до цієї групи потрапили народи Центрально-Східної Європи, захоплені більшовицьким імперіялізмом після відступу німців. У “Декларації проводу ОУН” стверджувалося, що саме поневолені народи і їх визвольно-революційна боротьба є одним із найважливіших елементів у післявоєнній ситуації, більш того, у майбутньому їх значення буде зростати, щоб нарешті змінити світову систему на свою користь³². Діячі ОУН вважали, що англо-американський блок, навіть за наявності у нього атомної зброї, не може розраховувати на перемогу в боротьбі з Радянським Союзом, якщо опиратиметься винятково на власні збройні сили. Свого часу за таку зарозумілість поплатилася Німеччина: її небажання врахувати у своїй протирадянській боротьбі такий чинник, як боротьба поневолених

²⁹ Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні... – С. 70.

³⁰ Мітрінга І. Боротьба за новий лад у світі... – С. 14-15.

³¹ ОУН в світлі постанов... – С. 115.

³² Там само. – С. 134.

Москвою народів, довели її до воєнного й політичного краху. “Якщо б мало колись дійти до того, – писав із цього приводу Ярослав Старух, – що Англія й Америка лишилися би у цьому змаганні самі, без народів, поневолених в большевицькому ярмі, тоді не допомогла б їм нічого атомова бомба, ні інші подібні зброя. Повалення большевизму лежить не виключно на шляху атомових бомб чи інших мілітарних дій його зовнішніх противників, але на шляху розбиття його основи, на шляху розбиття того, чим він найсильніший, і заатакування його в тому місці, де він найслабший. А це його національна і соціальна політика, його пропаганда і його брехня, його фальшована “ідея” і його нефальшована, а насправжню, найважча і найстрашніша тюрма народів і людей. У цьому ділі український народ виконав вже до цього часу й виконує тепер величезну роботу для побороення московської тиранії та скаже ще в майбутньому своє, може, й вирішальне слово”³³.

Відомий публіцист та ідеолог ОУН Яків Бусел у своїй публікації намагався з’ясувати перспективи українського визвольного руху у повоєнній ситуації. На його думку, завершення війни не означало стабілізацію міжнародного життя, адже відійшов у минуле тільки один з етапів боротьби поневолених народів за свободу. Війна та події після її закінчення засвідчили наявність у світовій політиці жорсткого протистояння двох сил – імперіалізму та визвольної боротьби поневолених народів. Порівнюючи ці сили, Бусел зауважував, що коли перша спирається на добре розбудований апарат терору, то друга ще є порівняно слабка й неорганізована. “Сила ця, радше, існує як стихійна, а у відношенні до деяких народів – як потенційна, не пов’язана зі собою, а часто розбита суперечностями між народами. Одначе, не зважаючи на всі перешкоди, сила народів є чинник, який буде децидувати про майбутнє світу. Справа в тому, що це є молода сила, яка народжується, яку побудує і консолідує своїм замахом на волю народів сам імперіалізм”³⁴. Думку про орієнтацію на рухи поневолених народів у новій ситуації, що склалася після відступу німців, розвивав Мирослав Прокоп. У своїй програмній доповіді, виголошеній на Великому зборі УГВР, він зазначав: “Хоч в основі розвалу СРСР буде лежати зовнішній конфлікт і зудари із зовнішніми силами, то тим не менше внутрішній розвал імперії буде доконуватися передусім революційними ударами поневолених народів сходу. Тільки шляхом внутрішніх революцій можуть постати державні твори на сході, зокрема українська держава”³⁵.

³³ Ярлан. Огляд політичних подій // *Україна бореться. З документів красної боротьби.* – Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1946. – С. 64.

³⁴ Дніпровий К. Шляхи й перспективи // *Літопис Української Повстанської Армії.* – Т. 24. – С. 383.

³⁵ Володимир Орлович. Політична доповідь. – С. 24 / *Архів Центру досліджень визвольного руху.*

Таким чином, ідея створення спільного антиімперського фронту поневолених народів була провідним елементом загальної стратегії українського визвольного руху протягом усього часу його активної боротьби. У реалізації цієї ідеї українські націоналісти досягли значних успіхів: створили в УПА національні відділи, провели у 1943 р. Конференцію поневолених народів Сходу Європи та Азії, активізували антикомуністичні сили народів Центрально-Східної Європи, що потрапили під радянський вплив після Другої світової війни. Навіть тоді, коли боротьба ОУН та УПА була остаточно придушена, вона служила прикладом для визвольних рухів інших народів.

Ідея поєднання боротьби українців за незалежність із загальним процесом визволення поневолених народів виявилася стратегічно правильною. Адже саме визвольні рухи стають у другій половині двадцятого століття провідним чинником формування нової міжнародної системи, саме під їх впливом були зруйновані останні імперії, а десятки поневолених народів здобули незалежність. Зрештою, саме в рамках цього глобального процесу визволення здобули незалежність і українці.

Основних засад зовнішньої політики, закладених ще в кінці 1920-х років, на початку свого існування, ОУН дотримувалася понад два десятиліття боротьби проти різних окупантів. Саме дотримання цих засад сприяло тому, що очолюваний ОУН український визвольний рух не опинився осторонь подій 20–50-х років минулого століття. Навпаки, він став окремим чинником у Другій світовій війні; так чи інакше змушені були всі сили, що діяли в той час на Україні. УПА як суб'єкт міжнародної політики брала участь у переговорах з румунською та угорською арміями, проводила від імені українського народу переговори з польським підпіллям; із нею намагалися нав'язати контакт представники німецької армії та радянських партизанів. Отже, принципова зовнішня політика Організації Українських Націоналістів не дала стороннім силам використати велику енергію українського визвольного руху для власних інтересів, а спрямувала її в русло боротьби за відродження української державності.